

Antonio Scurati
M. SIN STOLETJA

prevedla Tea Štoka

Dejstva in osebe v tem dokumentarnem romanu *niso* plod avtorjeve domišljije. Nasprotno, vsak posamezen dogodek, oseba, dialog ali govor, o katerem pripoveduje, je zgodovinsko dokumentiran in/ali o njem verodostojno priča več kot en vir. Kljub temu pa še vedno velja, da je zgodovina iznajdba, ki ji resničnost daje svoje gradivo. Vendar ne poljubno.

»*Sem sila preteklosti.*«
Pier Paolo Pasolini

1919

*Ustanovitev Zveze bojevnikov
Milano, Trg San Sepolcro, 29. marca 1919*

Stojimo pred Trgom San Sepolcro. Komaj sto ljudi, ljudi, ki nič ne pomenijo. Malo nas je in mrtvi smo.

Čakajo, da spregovorim, a nimam kaj reči.

Prizorišče je prazno, preplavljeno z milijoni trupel, poplavo trupel – speštanih v kašo, utekočinjenih –, nagrmadenih z okopov na Krasu, Ortigari, Soči. Naši junaki so že bili ubiti ali pa še bodo. Ljubimo jih do zadnjega, brez razlike. Sedimo na svetem kupu mrtvecev.

Realizem, ki sledi vsaki poplavi, mi je odprl oči: Evropa je oder brez igralcev. Vsi so izginili: bradati možje, monumentalni melodramatični očetje, solzavi velikodušni liberalci, veličastni govorniki, kultivirani in cvetoči, zmerneži s svojo zdravo pametjo, ki jim že od nekdaj dolgujemo svojo nesrečo, dekadentni politiki, ki živijo v paniki neizbežnega propada in vsak dan prosijo za podaljšanje neizogibnega dogodka. Vsem tem je zvonec odzvonil. Starce bo preplavila ogromna masa štirih milijonov bojevnikov, ki pritiska na ozemeljske meje, štirih milijonov povratnikov. Treba je iti v korak z njimi, v strnjen korak. Napoved se ni spremenila, še bo hudo. Na dnevnem redu je še

vedno vojna. Svet se približuje dvema velikima stran-
kama: tistim, ki so bili, in tistim, ki jih še ni bilo.

To vidim, vse to vidim zelo jasno v tem občinstvu
blodnjavih in zapuščenih, pa vendar sem brez besed.
Smo narod veteranov, človeštvo preživelih, ostankov.
V nočeh iztrebljanja, ko smo čepeli v kraterjih, nas
je pretreslo občutje, podobno epileptični ekstazi. Go-
vorimo malo, lakonično, odločno, v rafalih. Izstrelju-
jemo ideje, ki jih nimamo, takoj nato se spet prepu-
stimo molku. Smo kot prikazni nepokopanih, ki so
pustili svojo besedo ljudem iz zaledja.

Pa vendar je to in edinole to moje ljudstvo. Dobro
ga poznam. Sem odpadnik par excellence, zaščitnik
demobiliziranih, izgubljenec v iskanju svoje poti.
Vendar pa je posel tu in treba ga je peljati naprej. V
tej napol prazni dvorani z razprtimi nosnicami za-
voham stoletje, nato iztegnem roko, poiščem utrip
množice in se prepričam, da je moje občinstvo tam.

Prvo srečanje Zveze bojevnikov, ki ga je časnik *Il
Popolo d'Italia* več tednov pred tem napovedal kot
usoden dogodek, je potekalo v gledališču Dal Verme,
ki ima dva tisoč sedežev. Toda številno občinstvo je
bilo odvrnjeno. Med velikostjo pustinje in majhno
sramoto smo izbrali slednjo. Vrnili smo se v sejno
sobo Društva poslovnežev in industrialcev. In prav
tu bi moral spregovoriti. Med štirimi stenami, tapeci-
ranimi z žalostno jezersko zeleno barvo, s pogledom
na ničnost sivega župnijskega trga, med pozlato, ki je
zaman poskušala prebuditi bidermajerske fotelje iz
letargičnega mirovanja, sredi nekaj bujno lasatih, ple-
šastih, zakrčenih veteranov, ki dihajo manjšo astmo

običajnih poslov, starodavne previdnosti in skrbne proračunske skoposti. V ozadju sobe se vsake toliko pojavi kak radoveden član društva. Veletrgovec z milom, uvoznik bakra, te vrste človek. Začudeno pogleda, nato pa se vrne h kajenju cigare in srkanju kamparija.

Čemu le bi govoril?!

Sestanek vodi Ferruccio Vecchi, goreč intervencionist, kapetan arditov,* ki je na bolniškem dopustu, temen, visok, bled, suhljat, z vdrtimi očmi: zname-njem bolezenske degeneracije. Vzkipljiv in impulziven tuberkulotik, ki pridiga silovito, brez vsebine in mere, in se v trenutkih javnih nastopov povelečjuje kot obsedenec v primežu demagoškega delirija, in takrat ... takrat postane zares nevaren. Tajništvo gibanja bo skoraj zagotovo zaupano Attiliu Longoniju, nekdanjemu nevednemu železničarju, marljivemu in noremu, kakor znajo biti le poštenjaki. Njemu ali Umbertu Paselli, ki se je rodil v zaporu očetu pazniku, trgovskemu zastopniku, revolucionarnemu sindikalistu, garibaldincu v Grčiji, iluzionistu v potujočih cirkusih. Druge voditelje bomo izbrali naključno med tistimi, ki so v prvih vrstah povzročili največ hrupa.

Čemu naj bi govoril tem ljudem? Zaradi njih so dejstva prekosila vsakršno teorijo. To so ljudje, ki

* Arditi je bil naziv za jurišne enote Kraljeve italijanske kopenske vojske, ustanovljene leta 1917 med prvo svetovno vojno. Ime izhaja iz italijanskega glagola *ardire* (drzniti si), pripadniki teh enot so namreč veljali za drzne. (Ta in vse opombe v nadaljevanju so uredniške.)

se kot komandosi podajajo v življenjski vihar. Pred sabo imam le strelski jarek, peno dni, bojno območje, areno norcev, brazdo polj, zoranih s topovskimi izstrelki, razgrajače, razseljene, prestopnike, genialce, lenuhe, malomeščanske zapeljivce, shizofrenike, pozabljene, razžaljene, neurejene, nočne ptice, bivše kaznjence, obsojence, anarhiste, provokativne sindikaliste, obupane časnikarje, politično boemstvo veteranov, oficirjev in podoficirjev, mož, večjih rokovanja s strelnim in hladnim orožjem, tistih, ki jih je normalnost vrnitve ponovno odkrila kot nasilneže, fanatikov, ki niso sposobni jasno videti lastnih idej, preživelih, ki v prepričanju, da so junaki, predani smrti, slabo zdravljen sifilis zamenjujejo za znamenje usode.

Vem, vidim jih pred seboj, dobro jih poznam: to so ljudje vojne. Vojne in mita o njej. Potrebujem jih, želim si jih, kot moški koprni po ženski, obenem pa jih preziram. Preziram jih, kar pa ni pomembno: eno obdobje se je končalo in drugo se je pravkar začelo. Ruševine se kopicijo, razbitine kličejo druga drugo. Sem človek »tistega, kar sledi«. In mar mi je. S tem klavrnim materialom – s temi ostanki človeštva – pa se ustvarja zgodovina.

V vsakem primeru imam to pred seboj. Za sabo pa ničesar. Za mano je 24. oktober 1917. Kobarid. Agonija našega obdobja, največji vojaški poraz vseh časov. Vojska z milijonom vojakov uničena v enem samem koncu tedna. Za mano je 24. november 1914. Na dan moje izključitve iz Socialistične stranke, v dvorani Humanitarnega društva, kjer so preklinjali

moje ime, so se delavci, katerih idol sem bil še dan prej, med seboj spopadali za čast, kdo od njih me bo prvi udaril. Zdaj vsak dan dobivam njihove grožnje s smrtjo. Pošiljajo jih meni, D'Annunziu, Marinettiju in De Ambrisu, pa tudi Corridoniju, ki je pred štirimi leti padel v tretji soški bitki. Želijo smrt že umrlim. Tako nas sovražijo, ker smo jih izdali.

»Rdeče« množice predstavljajo bližnje zmagoslavje. V šestih mesecih so padli trije imperiji, tri rodbine, ki so vladale Evropi šest stoletij. Epidemija »španske« gripe je že okužila več deset milijonov žrtev. Dogodki prinašajo apokaliptične pretrese. Prejšnji teden se je v Moskvi sestala Tretja internacionala. Stranka svetovne državljanske vojne. Stranka tistih, ki me želijo mrtvega. Od Moskve do Ciudadá de Méxica, po vsej zemeljski obli. Začenja se obdobje politike množic, nas pa je manj kot sto.

Ampak tudi to ni pomembno. Nihče več ne verjame v zmago. Je že prišla in zaudarjala je po blatu. Ta naš entuziazem – mladost, mladost! – je samomorilna oblika obupa. Z mrtvimi smo, ki se na naš poziv v tej napol prazni dvorani odzivajo v milijonih.

Spodaj na ulici delavci kličejo k revoluciji. Smejemo se. Revolucijo smo že izvedli. 24. maja 1915 smo to deželo vkopali v vojno. Zdaj vsi trdijo, da je vojne konec. Še vedno se smejemo. Vojna smo mi. Prihodnost pripada nam. Nekoristno je, ničesar ni mogoče storiti, sem kot zveri: čutim, da prihaja čas.

Benito Mussolini ima robustno telesno konstitucijo, čeprav je bil okužen s sifilisom.

Ta robustnost mu omogoča nepretrgano delo.

Počiva do poznih jutranjih ur, opoldne gre od doma, vendar se ne vrne pred tretjo po polnoči, in teh petnajst ur, razen kratkega odmora za malico, je namenjenih novinarski in politični dejavnosti.

Je senzualnež, kar dokazujejo številna razmerja z različnimi ženskami.

Je čustven in impulziven. Zaradi obeh značajskih lastnosti je v svojih govorih prepričljiv in sugestiven. Čeprav dobro govori, ga ne moremo označiti za govorca.

V bistvu je sentimentalnež in to mu je priskrbelo veliko simpatij in prijateljev.

Je nepristranski in velikodušen, kar mu je prineslo sloves altruista in človekoljuba.

Je zelo inteligenčen, bistroumen, preudaren, premišljen, dober poznavalec ljudi, njihovih vrlin in slabosti. Hitro vzbudi simpatijo in antipatijo, sposoben se je žrtvovati za prijatelje, je vztrajen v zamerah in sovraštvu.

Je pogumen in drzen; ima organizacijske sposobnosti, sposoben se je hitro odločati; pa vendar ni tako vztrajen v prepričanjih in namenih.

Zelo je stremuški. Vzpodbuja ga prepričanje, da predstavlja pomembno silo v usodi Italije, in odločen je, da jo bo

izkoristil. Je človek, ki se ne zadovolji z drugorazrednimi položaji. Želi izstopati in prevladovati.

V uradnem socializmu se je iz obskurnega okolja hitro povzpел do uglednega položaja. Pred vojno je bil idealni direktor časnika *Avanti!*, dnevnika, ki je vodil vse socialiste. V tem taboru je bil zelo čislan in priljubljen. Nekateri njegovi nekdanji tovariši in občudovalci še danes priznavajo, da nihče drug ni znal bolje razumeti in interpretirati duše proletariata, ki je z bolečino spremljal njegovo izdajo (odpadništvo), ko se je v nekaj tednih iz iskrenega in strastnega apostola popolne nevtralnosti sprevrgel v iskrenega in strastnega zagovornika vstopa v vojno.

Ne verjamem, da je bilo to določeno s preračunljivostjo ali dobičkaželjnostjo.

Koliko njegovih socialističnih prepričanj, ki se jim ni nikoli javno odrekel, se je izgubilo v finančnih transakcijah, potrebnih za nadaljevanje boja s pomočjo novega časopisa, *Il Popolo d'Italia*, ki ga je ustanovil, v stikih z ljudmi in tokovi različnih prepričanj, v trenjih s starimi tovariši, pod stalnim pritiskom neizprosnega sovraštva, zagrizene zlobe, obtožb, žalitev in nenehnega obrekovanja njegovih nekdanjih privržencev, ni mogoče ugotoviti. Toda če bi se te skrivne spremembe zgodile, pogoltnjene v senci najbližjih stvari, Mussolini tega ne bi nikoli dovolil pokazati in bi vedno vzbujal vtis, morda bi se vedno slepil, da je socialist.

Po mojih raziskavah je to moralna podoba tega človeka, ki je v nasprotju z mnenjem njegovih nekdanjih tovarišev v veri in privržencev.

Če po vsem izrečenem človek z visoko avtoriteto in inteligenco zna najti točko najmanjšega odpora v njegovih psiholoških značilnostih, če zna najprej simpatizirati in se vživeti v njegovo dušo, če zna pokazati, kaj je resnični interes Italije (ker verjamem v njegovo domoljubje), če mu z

veliko takta ponudi nujna sredstva za dogovorjeno politično akcijo, ne da bi vzbujal vtis vulgarnega udomačenja, se bo Mussolini polagoma pustil osvojiti.

Toda pri njegovem temperamentu ne moremo nikoli biti prepričani, da na križišču ne bo zavil v nasprotno smer. Kot sem že omenil, je čustven in impulziven.

Gotovo je, da bi v nasprotnem taboru Mussolini, človek misli in dejanj, učinkovit in prodoren pisec, prepričljiv in živahen govorec, zagotovo lahko postal kondotjer, strahovit napadalec.

Poročilo generalnega inšpektorja za javno varnost
Giovannija Gastija, spomladi 1919

Fašisti med intervencionisti

V dvorani Društva poslovnežev in industrialcev je včeraj potekala konvencija za ustanovitev regionalnih zvez med skupinami intervencionistov. Na zborovanju so govorili industrialec Enzo Ferrari, kapetan starih arditov Vecchi in številni drugi. Prof. Mussolini je prikazal temelje, na katerih naj bi temeljila dejavnost zveze: ovrednotenje vojne in vseh, ki so se borili v njej; dokazovanje, da je imperializem, ki ga po krivem pripisujejo Italijanom, imperializem, ki si ga želijo vsi narodi, pri čemer Portugalska in Belgija nista izključeni, in zaradi česar je nasprotovanje tujim imperializmom v škodo naši deželi, nasprotovanje italijanskemu imperializmu pa proti drugim deželam; končno sprejetje volilnega boja na podlagi »dejstva« vojne in na-

sprotovanje vsem tistim strankam in kandidatom, ki so bili proti vojni.

Mussolinijevi predlogi, potem ko so govorili številni govorniki, so bili potrjeni. Konvenciji so prisostvovala številna italijanska mesta.

Corriere della Sera, 24. marca 1919,
rubrika »Nedeljski pogovori«

Kraja treh ton mila

Roparji so vdrli v skladišče Giuseppeja Blena na Pomponazzijevi ulici 4 in odnesli lepih štiriinšestdeset zabojev mila, vsak je tehtal pol centa.

Očitno je, da je moralo za nakladanje tako težkega in velikega plena biti na voljo zadostno število udeležencev in da so morali za več kot trideset centov blaga imeti na voljo vozove in konje ali tovornjake.

Dejstvo je, da je bila ta dolga, hrupna in opazna operacija izvedena, ne da bi se o drznežih zbrale kakšnekoli koristne informacije. Vrednost ukradenega blaga je ocenjena na približno 15.000 lir.

Corriere della Sera, 24. marca 1919,
rubrika »Nedeljski pogovori«

Benito Mussolini
Milano, začetek pomladi 1919

Samo nekaj ulic ločuje Ulico Paola da Cannobia, kjer ima sedež uredništvo časnika *Il Popolo d'Italia*, tako imenovani »brlog številka dve«, od milanske sekcije Združenja arditov na Ulici Cerva, številka 23, brloga številka ena. Ko Benito Mussolini spomladi leta 1919 izstopi iz svoje pisarne na večerjo v gostilni, so to umazane, ubožne in nevarne ulice.

Bottonuto je košček srednjeveškega Milana, ki se nahaja v podkožju mesta 20. stoletja. Mreža ozkih uličic in trgovin, zgodnjekrščanskih cerkva in bordelov, gostiln in tavern sumljivega imena, natrpanih s krošnjarji, prostitutkami in potepuhi. Izvor imena je negotov. Morda izvira iz postojanke, ki se je nekoč odpirala na južni strani in pod katero so prehajale vojske. Nekateri pravijo, da je beseda, ki spominja na otekle žleze, napačna izgovorjava patronimika nemškega plačanca, ki je padel v vojni z Rdečebradcem. V vsakem primeru je Bottonuto smrdljivo močvirje tik za Stolničnim trgom, geometričnim in monumentalnim središčem Milana.

Da ga lahko prečkaš, si je treba zatisniti nos. Iz sten se cedi umazanija, Ulica Quaglie se je sprevrgla v pisoar, ljudje so razmočeni kot plesen v jašku, vse se

prodaja, ropi in pretepi se dogajajo sredi belega dne, pred vhodi v bordele se gnetejo vojaki. Vsi se posredno ali neposredno hranijo na račun prostitucije.

Mussolini večerja pozno. Po deseti uri zvečer se pojavi iz direktorskega brloga – kabineta s pogledom na tesno dvorišče, nekakšno navpično črevo, ki je z uredništvom povezano z ograjenim stopniščem – in se ob prižgani cigareti hitro, voljno sprehodi v kužno vrečko. Skupine bosonogih sirot navdušeno kažejo nanj, drug drugemu kričijo »norec« – berači iztegujejo roke in sedijo v umazaniji ob cesti, zvodniki, ki se zbirajo ob izhodu, ga pozdravljajo s spoštljivim, a zaupnim kimljajem z glavo. Vsem vrača pozornost. Pri nekaterih se ustavi in z njimi izmenja nekaj besed, se dogovarja za sestanke in sklepa drobne dogovore. Svojemu dvoru presežnih omogoča avdienco. Pregleduje te ljudi, zaprte v kletkah, kot general, ki išče vojsko.

Ali niso revolucije že od nekdaj potekale tako: z oborožitvijo celotnega družbenega podzemlja z revolverji in ročnimi granatami? Kakšna je navsezadnje razlika med neprilagojenim veteranom, kroničnim demobilizirancem, ki za dve liri straži časopis, in »zvodnikom«, običajnim prestopnikom, ki se preživlja z izkoriščanjem prostitucije? Vsi so kvalificirana delovna sila. To venomer ponavlja Cesareju Rossiju – svojemu najtesnejšemu sodelavcu, morda edinemu pravemu svetovalcu –, ki je osupel nad promiskuiteto teh ljudi. »Še vedno smo preslabotni, da bi lahko vzdržali brez njih,« mu ves čas ponavlja, da bi pomiril njegovo ogorčenje. Preslabotni, brez dvoma:

Corriere della Sera, časopis vzvišene liberalne buržoazije, je ustanovitvi Zveze bojevnikov posvetil kratko poročilo v pičlih desetih vrsticah, enako prostora, kot ga je bilo namenjenega novici o kraji štiriinšestdesetih zabojev mila.

Kakorkoli že, Benito Mussolini na ta večer v začetku aprila še nekaj trenutkov premišljuje o svojem dvoru presežnih, nato iztegne vrat navzgor in naprej, stisne čeljusti, išče zrak za dihanje z obrazom, potisnjenim proti nebu, pod že skoraj plešasto glavo, dvigne rob suknjiča, zmečka cigareto pod peto in podaljša korak. Za njim se kot ogromen, podhranjen organizem vlečejo zamegljeno mesto, uličice pokvarjenosti, kot velikanski ranjen plenilec, ki krevlja proti koncu.

Ulica Cerva je v resnici stara aristokratska ulica, mirna in tiha. Romantičen ton ji podeljujejo dvonadstropne patricijske hiše, ki jih prezračujejo velika arhitekturna dvorišča. Vsak korak ponoči odmeva na zloščnem asfaltu in v majhnih koncentričnih valovih pretresa samostansko vzdušje. Arditi so zasedli prostor v lasti gospoda Putata, očeta enega od njih, prav nasproti palače Visconti di Modrone. Ni bilo lahko priskrbeti hiše za te iztirjene veterane, ki vznemirjajo meščane in se pozimi sprehajajo naokrog z razpetimi ovratniki uniform na golih prsih in bodali za pasom. Izjemni vojaki, ko je v igri naskok na nasprotnikove položaje, dragoceni v času vojne, a neprijetni v času miru. Zdaj se arditi, kadar niso utaborjeni v bordelu ali kakšni kavarni, zbirajo v teh dveh praznih sobah,

kjer se opijajo sredi belega dne, razglabljujejo o prihodnjih bitkah in spijo na tleh. Tako preživljajo to neskončno povojno obdobje: mitizirajo nedavno preteklost, histerizirajo bližnjo prihodnost in prebavljajo sedanost s tem, da kadijo cigareto za cigareto.

Arditi so zmagali v vojni oziroma si to vsaj domišljajo. Mitizirajo se do te mere, da Gianni Brambillaschi, eden najbolj vzvišenih dvajsetletnikov, na straneh časopisa *L'Ardito*, uradnega glasila novega združenja, zapiše: »Kdor se med vojno ni boril v napadalnih bataljonih, četudi je padel v boju, ni bil v vojni.« Vendar pa brez njih zagotovo ne bi bilo mogoče prebiti piavske linije s protiofenzivo, ki je novembra 1918 omogočila zmago nad enotami avstro-ogrške vojske.

Mračna epopeja arditizma se je začela s tako imenovanimi »oddelki smrti«, posebnimi enotami inženirjev, ki so bili zadolženi, da pripravijo teren za napade pehote v jarkih. Ponoči so prebijali ograje in razstreljevali neeksplodirane mine. Podnevi so se plazili naprej, zaščiteni s popolnoma neuporabnimi oklepi, uničenimi od bombardiranja. Nato je vsak rod – pešaki, bersaljerji,* alpinci – začel oblikovati svoje napadalne skvadre** in med najizkušenejšimi in

* Bersaljerji (italijansko *bersaglieri*; dobesedno ostrostrelci) so sestavljali korpus Italijanske kopenske vojske, veljali so za visokomobilno lahko pehoto. Poznani so bili po klobuku s črnimi peresi divjega petelina in po dejstvu, da na paradah niso korakali, ampak skoraj tekli.

** Skvadra je naziv za oboroženo fašistično skupino. Takšne skupine so delovale med obema vojnama.

najpogumnejšimi vojaki izbirati tiste, ki so jih urili v metanju ročnih granat, uporabi plamenometa in streljanju z mitraljezom. Vendar pa je razliko naredila opremljenost z bodalom, latinskim orožjem par excellence. Tu se je začela legenda.

V vojni, ki je izničila tradicionalno pojmovanje vojaka kot napadalca, v kateri so bili žgoči plini in tone jekla, izstreljene z oddaljenih položajev, tisti, ki so te uničili negibnega v jarku, v tehnološkem masakru zaradi premoči obrambnega ognja nad mobilnostjo jurišnika, so arditii povrnili intimnost bojevanja mož na moža, šok, prenesen v fizični stik, krč ubitega, ki se je z vibracijo rezila prenesel na zapestje ubijalca. Vojna na okopih je, namesto da bi proizvajala agresorje, v milijonih borcev izoblikovala obrambno osebnost, modelirano ob identifikaciji z žrtvami neizbežne kozmične katastrofe. V tej vojni ovac, nagnjenih k zakolu, so si povrnili samozavest, ki jo lahko pridobiš le z mojstrstvom razkosanja moža z orožjem za boj na blizu. Pod nebom jeklenih neviht, sredi anonimnega množičnega umiranja, masakra kot industrijskega proizvoda velikega obsega, so obudili do skrajnih meja prignano individualnost, junaški kult starodavnih bojevnikov in tisto posebno grozo, ki jo lahko povzroči le do zob oborožen napadalec z nožem, ki se osebno priplazi do zaklona, v katerem se skrivaš, da bi te lastnoročno ubil.

Poleg tega so arditii gojili vse prednosti shizofrenije. Za posebne enote ni veljala vojaška disciplina, niso korakale, niso delale ubijajočih izmen v strelskih jarkih, niso si lomile hrbtov s kopanjem rovov ali izko-

pavanjem tunelov v skalo, pač pa so športno živele v zaledju, kjer so jih ob dnevnih bitk pobrali intendantski tovornjaki in jih odvrkli ob vznožju položajev, ki jih je bilo treba osvojiti. Ti možje so lahko v istem dnevu za zajtrk prerezali grlo avstrijskemu oficirju, za večerjo pa v vicenški tratoriji uživali v bakalaru. Normalnost in umor, od mraka do zore.

Benito Mussolini je po izključitvi iz Socialistične stranke izgubil armade proletariata, ki jih je takoj, nagonsko, spet rekrutiral. Že 10. novembra 1918, na dan praznovanja zmage po govoru poslanca Agnellija ob Spomeniku petih dni, se je direktor časnika *Il Popolo d'Italia* usedel med ardite na tovornjak, ki je izobesil črno zastavo z lobanjo. V kavarni Borsa je ob kozarcih penine nazdravil z njimi med milijoni borcev:

»Tovariši! Branil sem vas takrat, ko vas je strahopetec obrekoval. Nekaj svojega čutim v vas in morda se vi prepoznate v meni.«

In oni, ti vrli borci, ki jih je v teh slavnih dneh vrhovno poveljstvo poniževalo z dolgimi pohodi brez vojaškega namena po beneški ravnini med Piavo in Nadižo, da bi zaposlilo bojavnike, ki so nenadoma postali neprijetni in neuporabni, so se poistovetili z njim. On, osovraženelec in poklicni sovražnik, se je zavedal, da se njihova zamera kopiči, da bodo vsak čas nezadovoljni veterani vsega. Vedel je, do so ob večerih pod šotorskimi krili preklinjali politike, vrhovne poveljnike, socialiste, meščane. V zraku je bilo čutiti »špansko gripo«, v nižinah ob morju pa malarijo. Že izobčenci, ki jih je kuhala vročina in se jim je brez-sramna smrt umaknila v spomin, so si arditi podajali

steklenico konjaka in na glas prebirali besede moža, ki je iz svoje pisarne v Milanu povelečeval v njih »življenje brez mlačnosti, smrt brez skromnosti«. Tri leta so bili aristokracija bojevnikov, heroizirana falanga na naslovnicaх otroških revij: ovratniki v vetru, granate v rokah in nož med zobmi. V nekaj tednih, ob vrnitvi v življenje civilistov, so postali gruča neprilagojencev. Deset tisoč zablodelih min.

Gostilna Grande Italia je skromen lokal, zamaščen in zakajen. Ambient je mrk, cene skromne, stranke so redne, a prihajajo v valovih. Ob tej večerni uri prevladujejo novinarji in gledališčniki, avtorji, komiki, brez plesalk. V mraku pod steklenicami vina s piacenških hribov izstopajo le rdeče-beli karirasti prti. Vsi obiskovalci so moški in skoraj vsi so že pijani.

Mussolini pride do mize v kotu, kjer ga čakajo trije možje. To je osamljena miza, daleč od izložb, izza katere je mogoče zlahka nadzorovati vhod. Na desni strani je rezervirana soba, od koder se dviga hrup nad omizjem socialističnih tiskarjev. Ko Benito Mussolini sleče jakno in sname klobuk, preden se usede, tam za trenutek zavladava tišina. Nato vznemirjenje naraste. Prepoznali so ga. Nenadoma postane središče pogovora.

Tudi možje, ki sedijo za njegovo mizo, so znani posamezniki. Na njegovi desni sedi Ferruccio Vecchi, študent strojništva, Romanjec kot Mussolini, ustanovitelj futurističnega gibanja, intervencionist in večkrat odlikovani kapetan arditov. Januarja je usta-

novil Sklad vzajemne pomoči in Nacionalno združenje arditov Italije. Črna mušketirska bradica, shujšan, udrte oči, tuberkulotik, neusmiljen zapeljivec. O njem pripovedujejo neverjetne in nenavadne stvari: več kot dvajsetkrat ranjen, govori se, da naj bi sam z ročnimi bombami osvojil avstrijski strelski jarek in ponoči, medtem ko je ležala poleg svojega spečega moža, povaljal ženo svojega polkovnika.

Res krvava pa je nasprotna stran omizja. Tam sedi nizek, čokat posameznik, ki s svojim bikovskim vratom daje vtis, da ima glavo nasajeno neposredno na trup. Bebast nasmeh vlažnih ustnic na njegovem debelušnem obrazu priključ v spomin absolutno krutost otroštva. Vsake toliko otrok bik dvigne glavo, zadrži dih in se zabolšči v prostor kot v fotografski objektiv. Ne le njegova drža, teatralna so tudi njegova oblačila; pod sivozeleno vojaško jakno nosi črn puli, na katerem je izvezena bela lobanja z nožem med zobmi. Na pasu, ki drži hlače, visi še eno bodalo z ročajem iz biserovine.

Ime mu je Albino Volpi, star je trideset let, mizar, večkratni storilec kaznivih dejanj, vpoklican med ardite, obsojen na rednih sodiščih zaradi razžalitve javnega uslužbenca, kraje, vloma, poškodb in na vojaškem sodišču zaradi dezerterstva. O njegovih izjemnih podvigih ne pripovedujejo, ampak le šepetajo. O njem krožita dve legendi, junaška in zločinska. Med vojno naj bi se poln nasilja ponoči odkradel iz zadnjega rova, se v popolni tišini, oborožen zgolj z nožem, po vseh štirih splazil do nasprotnikovega položaja in iz čistega užitka, da bi slišal sikanje arterijske krvi

ob stiku z zrakom, prerezal vrat spečemu stražarju. Šušlja se, da je imel povsem svoj način rokovanja z nožem ... Zagotovo je bil »kajman s Piave«, eden od komandosov, specializiranih za nočno prečkanje reke in ubijanje stražarjev na bregu, ki so ga varovali Avstrijci. Goli, s telesi, namazanimi s sivo glino, da bi se zlili z rastlinjem na obrežju, so plavali po toku ledene oktobrske reke, da bi v sovražnikovem taboru povzročili brutalno majhno smrt. Ničemur niso služili, ne v taktičnem ne v strateškem pomenu, pa vendar so bili kajmani nepogrešljivi pri zmagi v vojni. Legendarna bitja – morda celo neobstoječa, najverjetneje ustvarjena s propagando – so varovala skrivnost, ki se je prenašala vse od začetka časov: da je noč temna in polna grozot.

»Bojevanje na blizu ne obstaja več,« so z obžalovanjem dejali za prvo svetovno vojno. »Noben kriminalc ni še nikoli postal vojni junak,« so že od nekdanj ponavljali verodostojni in pošteni častniki. Za človeka, ki sedi nasproti Mussolinija in sklanja glavo v enolončnico z ohrovtom, obogateno s svinjskimi kožicami, parklji in glavo, kot bi žival potapljala krvavi rilec v drobovje plena, se zdi, da lahko ovrže obe trditvi.

Za Mussolinijevo mizo se ne govori veliko. Hrana se je v tišini, mračno se gleda v dno kozarca. Vse je že znano. Toda k mizi pristopi robusten, glasno govoreč možki s plapolajočo črno kravato, razprtim plaščem s širokimi krajci in začne blebetati o nejasnih in zelo resnih dogodkih, eksplozijah, krvavih pretepih. Ni jasno, ali gre za kroniko ali grožnjo. Mussolini mu

namigne, naj obmolkne. Grozeči in blebetavi posameznik obstane z odprtimi usti in razkrije krater, kjer sta prej bila sekalca, ki mu ju je najverjetneje odnesel udarec s kamnom med uličnim shodom. Ime mu je Domenico Ghetti, tudi on je iz Romanje, anarhist, kot mladenič izgnan v Švico skupaj z Mussolinijem, morilski, moten, nasilen, spletkarski, zanemarjen.

Nato mu Mussolini ukaže, naj se usede, in mu naroči krožnik lazanje z omako. Če lahko direktor časopisa *Il Popolo d'Italia* ponoči sam hodi domov, je to tudi zavoljo simpatije, ki jo kljub vsemu uživa v milanskih nasilnih anarhističnih krogih. Ghetti začne jesti in za mizo, kjer sedijo arditi, zavlada tišina.

Namesto tega zdaj postane zelo živahno v rezervirani sobi zraven. Toči se vino in dvigajo se pesmi. Delavci socialističnega časnika *Avanti!*, ki ima sedež v Ulici svetega Damiana, takoj za Ulico Cerva, na vse grlo prepevajo *Bandiera rossa trionferà!*. Zdaj nazdravljajo 17. februarju, dnevu, ko sta Milano in Italija, ki ju je hitro streznila zmaga naroda nad zgodovinskimi avstrijskimi sovražniki, z grozo odkrila, da imata novega sovražnika: boljševiško revolucijo.

Tistega nepozabnega dne je štirideset tisoč stavka-jočih delavcev korakalo proti areni ob zvokih tridesetih pihalnih orkestrov, pri tem pa so mahali z na tisoče rdečih zastav in dvigovali transparente, ki so preklinjali zmagovito vojno, ki se je pravkar končala. Sadistična sarabanda,* v kateri so bili pohabljeni razstavljeni kot grozljivi živi dokazi vojne, ki so jo

* Sarabanda je sicer počasen španski ples v tridobnem taktu.

izzvali gospodarji. Socialisti so pljuvali v obraz uniformiranim častnikom, ki so jim še dan prej poveljevali v napad, zahtevali delitev zemlje in amnestijo za dezertarje.

V drugem Milanu, nacionalističnem, domoljubnem, malomeščanskem, ki je leta 1915 dal deset tisoč vojnih prostovoljcev, v Italiji Benita Mussolinija, se je zdelo, da v tem mimohodu »oživljajo pošasti dekadence«, da je pred kratkim pomirjeni svet »podlegel bolezni«.

Na Mussolinija in njemu podobne je zelo močan vtis naredilo dejstvo, da so socialisti na čelo shoda postavili ženske in otroke. Politično sovraštvo, izraženo skozi čutna usta žensk in golobradcev, je bilo strašljivo in je v tistem odraslem moškem, ki je koprnel po vojni, vzbujalo osuplost in grozo. Razlog je bil zelo preprost. Temu trgovskemu, avtoritarnemu, patriarhalnemu in mizoginemu moškemu je protivojno in nepatriotsko kričanje žensk in otrok napovedovalo nekaj strašnega in nezaslišanega: prihodnost brez njega. Med sprevodom po ulicah so meščani, lastniki trgovin in hotelirji v naglici zaprli okna, spustili žaluzije in zaprli vrata. Soočeni s to prihodnostjo so se zabarikadirali v ječo sedanjosti.

Naslednji dan je Mussolini podpisal nasilen uvodnik »Proti zveri, ki se vrača«. Zagovornik posredovanja v vojni je svečano obljubil, da bo branil mrtve, ki so jih po njegovih besedah protestniki žalili, da jih bo branil do zadnjega, »četudi za ceno kopanja jarkov na ulicah in trgih našega mesta«.

Pri socialistični mizi so zdaj prešli k likerjem in žganju. Veselje se razrašča. Spodbujeno z alkoholom, se njihovo sovraštvo ostri, postaja vse bolj izrazito. Jasno se sliši ime Mussolinija, »izdajalca«, ki ga kriči aroganten glas.

Albino Volpi, ki se za mizo v kotu trudi razrezati svinjsko kožo, nagonsko preprime nož. Mussolini, bled, užaljen spričo žalitev svojih starih tovarišev, pa vendar previden, ga ustavi s komaj opaznim odkimavanjem z glavo. Rahlo zamežika, nekoliko razpre ustnice in zajame zrak skozi zobe, kot bi ga prežemala počasna gangrena nekega davnega trpljenja, bolečina mladostne ljubezni, brata, ki je umrl za ošpicami.

»Izdajalec« si nato opomore. Obrne glavo, da bi poiskal svojega tožnika. Spogleda se z mladeničem – imeti mora komaj dvajset let –, drobnim, rdečelasim, s pegami na svetli koži. Mladenič vzdrži njegov pogled s ponosom tistega, ki prispeva k odrešitvi zatirane človeštva.

Mussolini pograbi klobuk. Odločno zavrne spremstvo arditov. Ko se odpravi k izhodu, se mu zdi, da s kotičkom očesa opazi, da je Albino Volpi vnovič preprijel nož.

Mussolini obrne glavo in stopi na ulico. »Arditi proti pacifistom, socialisti proti fašistom, meščani proti delavcem, možje včerajšnjega dne proti možem jutrišnjega.« Milanska noč ga sprejme kot polje dveh premešanih sil, ki živita isto življenje, druga ob drugih v njenih arterijah, z jasnim, konstantnim občutkom, da mora ena ubiti drugo.

Doma, na Bonapartejevem forumu, ga čakajo Rachele, njegova žena, in oba otroka. Vendar je še zgodaj. Odloči se, da se bo oglasil v Bottonutu, da se bo ustavil na Ulici Quaglie, da bo sprostil strup tega dne v prostitutko, eno od tistih javnih žensk, tako zaželenih in obenem preziranih, ki jih on in njemu podobni veterani z veseljem imenujejo »meseni pisoarji«.

Ko se Benito Mussolini sprehaja po Ulici Cerva, se mu zdi, da iz restavracije sliši grozljiv krik. Vendar ni prepričan. Morda je to le mesto, ki kriči v snu.

Tebi, Mussolini, hvala za tvoje delo; pa vendar, za božjo voljo, nadaljuj, saj je še veliko »starega«, ki se spopada z nami. Blizu smo ti po duhu in kmalu ti bomo stopili ob bok.

Telegram oficirjev
27. napadalnega bataljona,
objavljen v časniku *Il Popolo d'Italia*,
7. januarja 1919

32

33

Vse socialno dno se je oborožilo s pištolami in bodali, z mušketai in ročnimi bombami ... Ljudem z družbenega dna se je pridružila šolska mladina, napojena z vojnim romanticizmom, s polnimi glavami domoljubnih hlapov, ki v nas, socialistih, vidijo »Nemce«.

Giacinto Menotti Serrati, vodja maksimalističnega krila
Italijanske socialistične stranke

Amerigo Dùmìni
Firence, konec marca 1919

Vse gre narobe. Niti centa ni več. Včasih celo lakota. Čemu smo se borili?

Človek, ki pride iz vojaške bolnišnice na Ulici Mille, nekoliko šepa. Njegova krevsasta hoja se zdi takšna zaradi povite leve roke, ki jo nosi obešeno okoli čvrstega in ogromnega vratu. Oblečen je v razpet suknjič arditov z režami ob straneh, zasnovanimi za hitrejši izvlek bomb, in črnim našitkom na ovratniku. Na levi roki, skriti pod povojem, je ščit z risbo rimskega gladija z ročajem v obliki sfingine glave. Kraljevsko bodalo, ki mu visi na pasu, je jasno vidno. Njegova čokata in težka postava, načeta od nadlog, zapolnjuje ves pločnik na strani, kjer teče železniška proga. Mimoidoči na Ulici Mille se mu izogibajo. Nekateri celo prečkajo cesto in zamenjajo pločnik.

V vojaški bolnišnici vsi veterani napadalnih bataljonov ponavljajo isto srdito litanijo: sramota je, da so jih odpustili kar tako, na hitro, kot odpustimo služkinjo. Najprej so jih želeli generali ponižati tako, da so jih po koncu vojne prisilili več mesecev korakati po dežju in blatu, da bi jim vsilili nekaj discipline, ki se jim je niso upali vsiliti v času, ko so z njihovo pomočjo naskakovali sovražne jarke, nato pa so jih

ponižali politiki, ko so jih ponoči v tišini odpustili. »Da ne bi izzivali,« je bilo rečeno. In koga se ni smelo izzivati? Dezerterjev, defetistov, socialistov, ki so demoralizirali vojake, povzročili zlom v bitki pri Kobaridu, tistih, ki so tako kot Treves, ki je v parlamentu kričal »nič več zim v jarku«, papeževih licemercev, ki so pomor svojih tovarišev označili za »nekoristen pokol«. In da bi zadovoljili to drhal, so jih sedaj razpustili takole, v senci, brez pesmi, brez cvetja, brez ulice, polne zastav. Junaki so se v civilno življenje vtihotapili kot tatovi v Gospodovo hišo.

Moški se vleče po Ulici umetnikov v četrti Pinti proti središču Firenc. Povedali so mu, da mu mogoče lahko pomagajo usmiljeni bratje. Ti imajo mestni servis za prevoz invalidov. Morda bo našel tudi kaj zase. Da, ker so med tem, ko so tvegali kožo za domovino, dezerterji doma kradli njihova delovna mesta, in zdaj je dezerter preskrbljen, borec pa strada. V Franciji so zmagoviti veterani paradirali pod Napoleonovim Slavolokom zmage, v vseh deželah so jih pozdravljali s poveličevanjem, tiste pa, ki so uničili enega največjih imperijev v zgodovini in se izčrpali v velikanski epopeji, so, nasprotno, poslali domov v temi in po prstih. Nobenega pohoda na Dunaj, nobenih parad, nobenih kolonij, nobene Reke, nobenih odškodnin, ničesar. Vse gre narobe. Živi se iz dneva v dan. Čemu so se torej borili?

Pročelje katedrale iz večbarvnega marmorja sije v spomladanskem soncu. Zdi se, da ogromna Brunelleschijeva kupola, največja doslej zgrajena, slavi narod, ki je po Kobaridu našel moč za zmago nad samim

seboj. Toda zdaj se Italija ponovno pogreza v brezno, v stavke, v sabotaže »rdečih«, ki jo želijo podvreči Moskvi, kot da ne bi bili tudi oni Italijani, kot da bi se slave morali sramovati. Se spokoriti. Spokoriti duha vojne. Tako je v parlamentu vpil poslanec Treves. In zdaj bi morali zmago zelo drago plačati tisti, ki so jo že plačali z znojem in krvjo, intervencionisti, veterani, pohabljeni, bratje, ki so se trdo borili v nočeh na gorskih planotah. Nittijeva vlada uveljavlja prevaro. Z amnestiranjem dezertirjev ponižuje mladeniče s Piave, zmagovito vojno želi odpraviti kot neuspeh. Veterane je celo prosil, naj uniforme pustijo doma, »da ne bi izzivali«. *Avanti!* mu pritrjuje z izjavo, da so Italijani »poraženci med zmagovalci«. In ima prav. Vse se vrti v tem umiku brez konca. Vse gre k hudiču.

»Dol s kapitalizmom!« kriči skupina zidarjev, ki tlakujejo trg pred stranskim vhodom cerkve Santa Maria del Fiore. Zgražajo se nad njim, žalijo nesramnega vojaka v uniformi, ki se z opornico za roko okrog vratu prebija proti sedežu usmiljenih bratov. Obtožujejo ga, da je želel imperialistično vojno gospodarjev. Za njim vpijejo »morilec«, »podlež«.

Vhod v dobrodelno društvo je le nekaj korakov stran, tlakovalcev je le peščica, vojak je sam, v slabem stanju. Toda tudi on je bled od jeze. Prostovoljno se je pridružil Baseggiovemu »oddelku smrti«, ne zato, da bi se izognil težavam, pač pa zato, ker so ga privlačile pustolovščine, že kot zelo mladega dečka v Ameriki, celini, po kateri ima ime; sodeloval je v bitki na vrhu Sant'Osvaldo v Valsugani, kjer je bil v

frontalnem napadu na sovražnikove položaje uničen cel bataljon; v dneh Vittoria Veneta, na Pertici, tisoč petsto metrov visokem nedosegljivem vrhu Grappe, ki so jo ped za pedjo trgali iz rok Avstrijcev, ga je ranil rafal iz strojnice sovražnikovega letala, vendar je zavrnil zdravljenje in se vrnil na fronto, kjer ga je po treh dneh drugič ranil šrapnel, ki je eksplodiral v bateriji; vojaka je zaradi osvojitve utrdbe v Valsugani Baseggio javno pohvalil pred generalom Graziolijem, podelili so mu srebrno medaljo in vojni križec za zasluge, vojno nosi v otrdelih sklepah leve roke, svoj izredni dopust je izkoristil za mučno potovanje v Albanijo, skupaj s tovarišem Banchellijem, za neuspešno iskanje groba, kjer počiva njegov brat Albert, poročnik 35. bataljona bersaljerjev, ki je leto pred tem padel v boju. Njemu, temu možu, ki nosi ime pustolovske celine, strahopetci pravijo sramotnež.

To je nevzdržno. Bolje bi bilo, če bi ostal tam zgoraj in gnojil zemljo med dolinami Grappe.

Vojak se postavi na sredino trga. Zavpije: »Dezerterji!« Pristavi roko k bodalu.

V trenutku planejo nanj. Mladenič brez srajce, nizek in čokat, ga dvakrat udari v zobe. Zmagoviti vojak se znajde na tleh, pokrit s pljunki, zasut z brcami. Obmolkne, ne vpije več, ne prosi, njegovo telo močnega odraslega moškega se vrne petindvajset let nazaj v položaj zarodka in pred baziliko Santa Maria del Fiore ječi svojo neuslišano, patetično prošnjo. Nihče je ne sliši. Prvi od tlakovalcev, ki so ga napadli, mu strga našitke arditov s suknjiča in mu jih stlači v usta.

Usmiljeni bratje z nosili ga najdejo takega, zvitega v položaju odraslega zarodka. Takšnega naložijo na nosila. Ni hudo ranjen – le modrice, odrgnine, nekaj zlomljenih zob –, pa vendar se zdi, da v življenju tega človeka ni več niti enega razloga, da bi si povrnil pokončno držo. Govor se mu povrne šele tedaj, ko policista, ki zbira njegove osebne podatke za sestavo poročila, opozori na vprašanje naglasa.

»Dùmini,« je natančen, »Amerigo Dùmini. S poudarkom na prvem zlogu. Po toskansko.«